

ТАРИХ ДАРСЛАРИНИ ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ АҲАМИЯТИ ХУСУСИДА

Абдусаматова Дилдора

*ЖДПУ Ижтимоий-гуманитар фанларни ўқитиши
методикаси йўналиши II-босқич магистранти*

Аннотация

Ушбу мақолада муаллифнинг бугунги кунда тарих дарсларини замонавий инновацион технологиялар асосида ташкил этишда манбашунослик материалларининг ўрни ва аҳамияти хусусидаги фикр-мулоҳазалари баён этилган.

Калит сўзлар: глобаллашув, цивилизация, истиқлол, Президент, ижтимоий-гуманитар фанлар, Ўзбекистон тарихи, тарихшунослик, манба, холислик, инновация, ўқитувчи, ўқувчи, баркамол авлод

Ўзбекистон ижтимоий-иқтисодий ҳаётининг барча соҳаларида амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотлар, маънавий янгиланишлар боис мамлакатимиз янги асрга замонавий тараққиёт йўли билан кириб келди. Зеро, ҳар бир мамлакатнинг иқтисодий қудрати, ижтимоий-маънавий ҳаёт даражасининг юксалиши, таълим тизимининг рақобатбардошлиги илм-фан тараққиёти билан белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича “Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони асосида таълим соҳасини тубдан такомиллаштириш, таълим сифатини ошириш, интеллектуал салоҳиятли, жисмоний баркамол авлодни шакллантириш ҳамда иқтисодиётнинг турли соҳалари учун малакали кадрлар тайёрлаш устувор вазифалар сифатида қайд этилди [1].

Дунёда кечаётган глобаллашув жараёнлари жаҳон тарихида ҳар бир ҳудуд, минтақа ва мамлакатнинг ўрни, унинг инсоният тамаддунига қўшган ҳиссасини ўрганиш ҳамда англашни долзарблаштиради. Бу ўз навбатида тарих фани зиммасига катта масъулият юклаб, тадқиқотлар мазмунида уни ифодалашни тақозо этмоқда. Халқимизнинг инсоният цивилизациясига қўшган муносиб ҳиссасига, жаҳон халқлари орасида тутган ўрнига баҳо беришда, уни бой ҳаётий ва тарихий тажрибаларидан фойдаланишда, олийжаноб фазилатлари ва анъаналарини ўрганиш ҳамда бойитишда Ўзбекистон тарихи фани беқиёс катта аҳамиятга эга [3].

Шунинг учун ҳам мамлакатимизда янги давр кишисини камол топтиришда, унда янгича дунёқарашни шакллантиришда тарихга жиддий эътибор қаратиб келинмоқда. Бинобарин, тарих қадриятларни қайта тиклаш ва ривожлантиришда, миллий ўзликни англаш ва янги жамият қуришда маърифат қуроли, маънавий-мафкуравий маёқ сифатида хизмат қилади. Зеро, маънавиятнинг асоси бўлмиш тарих, ўтмиш воқелиги миллий ғурур ва ифтихор, ватанпарварлик туйғуларини юксалтиришга, тарихий хотира эса инсонни ўзлигини танитишга, иродасини мустаҳкамлашга, унинг дунёқарашини кенгайтиришга кўмак берувчи катта куч ҳисобланади.

Маълумки, тарихий тадқиқотнинг муҳим манбалари-архив ҳужжатлари, нашрлар, ашёвий далиллар ва ҳк.лар устидаги махсус профессионал иш ҳисобланади. Иморатни, у хоҳ катта бўлсин, хоҳ кичик, пойдеворсиз қуриб бўлмаганидек, тарихни ҳам манбаларсиз яратиш бўлмайди. Айниқса узок ўтмиш ҳақида ёзиш қийин. Сабаби шуки, орада жуда катта вақт ўтган. Бу-биринчидан. Иккинчидан, ўша ўтмиш ҳақида жуда кам маълумот сақланган. Археолог олимларимиз узок ўтмишдан қолган осору атиқаларни тадқиқ этишда кейинги 30 йил ичида озми-кўпми муваффақиятларни қўлга киритдилар. Лекин, барибир Ўзбекистон ҳудуди ҳали етарли даражада ўрганилди, деб айта олмаймиз [4].

Буюк аждодларимизнинг ҳаёти ва ижтимоий фаолиятдан сўзлаб бериш мумкин бўлган кўплаб моддий ёдгорликларнинг жуда катта қисми ҳамон она замин қаърида ястаниб ётибди. Маънавий бойликларимиз, яъни ота-боболарнинг ақл-заковати билан битилган қўлёзма асарлар ҳад-ҳисобсиз бўлган. Лекин уларнинг катта қисмини уруш-талашлар, 20-30- йилларда амалга оширилган “маданий инқилоб” ва 30-50 йиллар ичида бўлган катағонлар олиб кетди. Сара китобларимиз Россия ва бошқа хорижий мамлакатларга ташиб кетилди.

Фақатгина миллий мустақиллигимиз шарофати билан бой ва кўхна тарихимизни тиклаб олиш имкониятига эга бўлдик. Машҳур академик олимимиз Б.Аҳмедовнинг таъкидлашича, “...лекин, бой бериб қўйилган 130 йилнинг ўрнини тўлдириш осон бўлмаса керак. Бунинг учун олимларимиз, қўйингки, барча зиёлилар бир бўлиб кўп меҳнат қилишимизга тўғри келади” [4].

Дарҳақиқат, Ўзбекистон тарихи фани ва тарихни ўрганишда манбаларнинг ўрни ва аҳамияти беҳад катта. Чунки, тарихий асарларнинг катта қисмини ёзма манбалар ташкил қилади. Тарихий ёзма манбаларни ўрганишда холислик, илмийлик, қиёсий таҳлил, бирламчи манбанинг устуворлигини, комплекс ёндашув каби принципларга амал қилиш талаб этилади [5].

Ҳозирги пайтда тадқиқотчи олимлар чиндан содир бўлган ҳақиқатларни билишга кўпроқ эҳтиёж сезадилар. Бу эҳтиёжни қондириш учун барча тарихий воқеаларни илмий жиҳатдан асослаб бериш, қайси тарихий факт қайси манбанинг нечанчи саҳифасидан олинганлигига аниқ кўрсатиш, айтиш вақтда

уларни кўпчилилик яхши тушунадиган жонли сўз ёрдамида таҳлил ва талқин этиб, қизиқарли шаклда китобхон дилига етказиб бериш мақсадга мувофиқдир [6].

Ўтмишни ўрганишда тарихий манбалар асосий восита бўлиб, улар ўз тавсифига кўра ёзма, оғзаки, моддий ва адабий каби турларга бўлинади. Бирок, ушбу манбалар тарих манзарасини асл ҳолича яратмайди ва уларда мужассамлашган ахборотларни ҳам тўғридан-тўғри қабул қилиб бўлмайди. Тарих тадқиқотини амалга оширишда манбашунослик иши муҳим ўрин тутаяди. Тарихий воқеаларни тиклаш учун ушбу манбаларни танқидий ўрганиш, таҳлил ва талқин қилиш керак бўлади. Фақат тарихчигина тарих манзарасини ўз фаолияти орқали тиклай олади. Манбашунослик-таҳлилий иш бўлса, назарий умумлашмалар устида ишлаш эса тизимловчи, селектив иш, ушбу икки йўналиш тарихий билимда бир хилда муҳим ва зарурдир [8]. Масалани нозик томони шундаки, энг аввало манбалардан фойдаланганда уларни бирламчи (асл) ва иккиламчи (ёрдамчи)га ажратиб олиш керак. Яъни, манбаларнинг ишончилиги ва холислигига кўра биринчи даражалисини иккинчи даражалисидан, асл бирламчи манбани иккиламчи манбадан, асосийсини ёрдамчисидан фарқлаш зарур. Шунингдек, манба ким томонидан битилгани, қайси манфаат позициясидан туриб баён қилингани муҳим аҳамиятга эгаллигини эсдан чиқармаслик лозим бўлади.

Масалан, Соҳибқирон Амир Темур ҳақида ёзилган бирламчи ва асосий манбалар қаторига “Темур тузуклари”, Низомиддин Шомийнинг “Зафарнома”си, Ибн Арабшоҳнинг “Амир Темур тарихи”ни кўшишимиз мумкин. Иккиламчи манбаларга эса Салоҳиддин Тошкандийнинг “Темурнома” асари, рус зобити М.Иваниннинг “Икки буюк саркарда: Чингизхон ва Амир Темур” асарини келтиб ўтиш мумкин. Лекин бирламчи манбалар ҳам воқеа-ҳодисаларга ёки тарихий шахсларга холис баҳо бера олмайди. Масалан, Муқанна кўзғолони бўйича бирламчи манбалардан бўлган Наршахийнинг “Тарихи Бухоро” асарида “оқ кийимлилар” ва Хошим ибн Ҳакимга салбий позициядан туриб баҳо берилган ёки тарихчи Муҳаммад Солиҳнинг “Шайбонийнома” достонида Муҳаммад Шайбонийхон “Имом аз-замон” деб улуғлансада, Заҳириддин Муҳаммад Бобур қораланади [5].

Тарихчининг фуқаролик қараши “ижтимоийлиги” тарихий асарлар характерини белгилайди, манбаларни талқин қилиш қобилияти ўзи яратаётган давр нуқтаи назаридан эмас, авваламбор, ўрганилаётган давр нуқтаи назаридан белгиланади. Манбаларни таҳлил қилишда ўрганилаётган давр инсонларининг фикрлари, тасаввурлари ва жамиятда кечаётган жараёнга қарашларидан келиб чиқиши керак. Бундай ёндашув ҳатто яхши маълум бўлган манба матнида номаълум қирраларни кўриш имконини беради [9].

Тарихий манбаларни фаннинг ўзига мос “ўқ илдизи”, яъни ўзаги дейиш мумкин. Талабалар (ўқувчилар)ни тарих фани билан тарбиялашда, уларда тарихий хотира ва тарихий тафаккурни шакллантиришда манбаларнинг аҳамияти ва роли бебаҳо. Шунинг учун ҳам улар миллат ва халқнинг маънавий-маданий мероси, бебаҳо маданий-тарихий бойлиги ҳисобланиб, махсус ҳужжатхона (архив)ларда, кутубхона ва музейларда ҳамда оилавий архивларда жуда авайлаб, эҳтиёткорлик билан сақланмоқда [7].

Ўқитувчининг инновацион фаолияти-янгиликларни таҳлил қилиш ва баҳолаш, келгусидаги фаолиятининг аниқ мақсадини шакллантириш, уни амалга ошириш ва тўғрилаш имкониятларидир. Бунда ижтимоий-гуманитар фанлар тараққиётининг ўзига хос хусусиятлари ва уларни ўқитишнинг муҳим аҳамият касб этиши ҳамда устувор йўналишларини очиб бериш, фанларни ўқитишдаги инновациялар ва илғор хорижий тажрибаларни қиёсий таҳлил этган ҳолда иш олиб бориш талаб этилади.

Шуни қайд этиш лозимки, таълим тизимида содир бўлаётган шиддатли ўзгаришлар биз ўқитувчи-педагоглардан ўқувчи (талаба)лар онгида бугунги давр ўзгаришларига ҳамоҳанг равишда таълимга инновацион ўқитиш технологияларини самарали татбиқ этишни ва унинг янгича моделларини шакллантиришни тақозо этмоқда. Бунда турли дидактик воситалардан ўз ўрнида фойдаланиш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Янгиланаётган Ўзбекистон шароитида тарих фанига бўлган муносабат муҳим давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 24 майдаги “Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорида “Бой тарихий, илмий, маънавий-интеллектуал меросимизни сақлаш, илмий таҳлил қилиш, унинг мазмун-моҳияти ва аҳамияти ҳақида соҳа мутахассисларига, тегишли таълим йўналишларида таҳсил олаётган ўқувчи ва талабаларга батафсил маълумотлар бериб бориш, буюк аллома ва мутафаккирларимиз асарларини дунё ҳамжамияти ўртасида кенг тарғиб этиш, замонавий илм-фан, маънавият ва амалиёт ривожидан ундан самарали фойдаланиш ва келгуси авлодларга етказиш” вазифалари кўйилган [2].

Бугунги кунда ҳам тарих ва тарихий фанларни ўқитиш ҳамда ушбу соҳадаги тадқиқотларни ривожлантириш бўйича кўплаб қарор ҳамда дастурлар қабул қилинмоқда. Биргина мисол, “Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг ижтимоий-гуманитар фанлар соҳасидаги илмий тадқиқот муассасаларини бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш ҳамда илмий тадқиқот натижадорлигини ошириш бўйича чора-тадбирлари тўғрисида”ги Вазирлар Маҳкамаси Қарори қабул қилинди. Мазкур Қарорга кўра, мамлакатда академик илм-фанни янада ривожлантириш, Фанлар

академиясининг ижтимоий-гуманитар фанлар бўлими таркибига кирувчи илмий-тадқиқот муассасаларида илмий-тадқиқот фаолиятини ташкил этиш ва тадқиқот олиб бориш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни ривожлантириш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш мақсад қилинган [10].

Ижтимоий фан вакиллари олдига қўйилган ушбу вазифаларни бажариш бевосита тарих фани тараққиётига хизмат қилиб, халқнинг тарихий онги ва хотирасини ҳамда ҳар бир фуқарода Ватан туйғусини шакллантиришда муҳим омил бўлиши шубҳасиздир.

Хулоса қилиб айтганда, айнан тарихий манба ва ёдгорликлар орқали тарих ёритилса, тарихий маълумотларни, далилларни олиш, уларни қиёсий солиштириш ва тарихий умумлаштириш, бўлиб ўтган тарихий-маданий жараёнлар ҳамда воқеа-ҳодисаларнинг сабаблари ва оқибатларини, мазмун-моҳиятини таҳлил қилиш, таҳлиллар асосида эса илмий асосланган хулосалар бериш имкониятлари кенгайиб боради. Демак, бундан кўринадики, муҳим манбалар ва уларни умумлаштирмасдан туриб ҳаққоний тарихни яратиш мумкин эмас.

Фойда ланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича “Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги РР-4947-сонли Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил, 8 феврал.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 24 майдаги “Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори. “Маърифат” газетаси, 2017 йил 27 май, 42-сон.
3. Ўзбекистон тарихини ўқитиш ва ўрганишнинг ягона концепцияси. Т., 1996.
4. Аҳмедов Б. Тарихдан сабоқлар. Т.: Ўқитувчи, 1994.
5. “Халқ таълими” журнали. 2017 йил №5-сон.
6. Қодиров П. Амир Темур сиймоси. Т.: Ўзбекистон, 2007.
7. Эшов Б.Ж., Одилов А.А. Ўзбекистон тарихи. I-жилд. Т.: Янги аср авлоди. 2014.
8. Дониёров А. Марказий Осиё халқлари тарихшунослиги. Т.: NIF MSH. 2020.
9. Медушевская О.М. Источниковедение и гуманитарная культура // Отечественные архивы. 1992. №4.
10. <https://regulation.gov.uz/uz/dokument/9637>